

ПОСТАТЬ Н. К. КРУПСЬКОЇ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано підходи сучасних дослідників до оцінки педагогічної спадщини Н. К. Крупської; визначено ті педагогічні ідеї, які виявилися ідеалістичними і неприйнятними для суспільства як за життя, так і після смерті педагога; схарактеризовано окремі ключові позиції педагогічної концепції Н. К. Крупської, які виявилися «позачасовими» й можуть бути творчо використані у виховання дітей та молоді на сучасному етапі.

Ключові слова: *Н. К. Крупська, педагогічна спадщина, ідея, концепція, виховання, навчання.*

В статье проанализированы подходы современных исследователей к оценке педагогического наследия Н. К. Крупской; определены те педагогические идеи, которые оказались идеалистическими и неприемлемыми для общества как при жизни, так и после смерти педагога; дана характеристика отдельных ключевых позиций педагогической концепции Н. К. Крупской, которые оказались «вне времени» и могут быть творчески использованы в воспитании детей и молодежи на современном этапе.

Ключевые слова: *Н. К. Крупская, педагогическое наследие, идея, концепция, воспитание, обучение.*

In the article it is analyzed contemporary researchers' approaches to the assessment of N. K. Krupskaya's pedagogical heritage; it is determined pedagogical ideas that were idealistic and unacceptable for the society inter vivos and post mortem of the pedagogue; it is characterized certain key entries of N. K. Krupskaya's pedagogical concept turned out to be "out-of-date" and, at the present stage, can be creatively used in education of children and young people.

Key words: *N. K. Krupskaya, pedagogical heritage, idea, concept, education, teaching.*

Постановка проблеми. В умовах реформування національної системи освіти виникає потреба використання не тільки інноваційних технологій, але й прогресивних традиційних підходів, накопичених педагогічною наукою та практикою, унікальної

педагогічної спадщини минулого, яка є невичерпним джерелом думок, поглядів, систем, теорій. У цьому контексті неабиякий науковий інтерес має вивчення й конструктивно-критичний аналіз спадщини педагогічних персоналій, громадських діячів, просвітників конкретно історичного періоду, що дає змогу осмислити загальну картину історико-педагогічного процесу як цілісного багатогранного явища, відтворити генезу вітчизняної педагогічної думки й освітньої практики. Однією з таких персоналій є Надія Костянтинівна Крупська – один із розробників і організаторів радянської системи освіти й виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній історико-педагогічній літературі постать Н.К. Крупської і її педагогічна спадщина не набули однозначних оцінок. Деякі автори (Т.Ю. Красовицька, Г.Д. Обочкін та ін.) характеризують Н.К. Крупську як однобічного політичного діяча, соратника В.І. Леніна, офіційно визнаного лідера радянського періоду і оцінюють її педагогічну спадщину переважно в негативному вимірі. Інші – К.А. Гусева, Т.Н. Кузнецова, С.А. Литвинов, В.І. Максакова, М.В. Юдін та ін., – беручи до уваги ідейно-політичні й соціально-економічні чинники радянської епохи, пропонують позбавитися «усталених ярликів» й акцентують увагу на необхідності більш детального й поглибленого аналізу її педагогічного доробку.

Мета статті – схарактеризувати провідні ідеї педагогічної концепції Н.К. Крупської, які виявилися «позачасовими».

Виклад основного матеріалу. Вивчення педагогічної спадщини Н.К. Крупської, яка представлена 11-ти томним зібранням творів, переконує в тому, що окремі її педагогічні ідеї дійсно виявилися дещо ідеалістичними і неприйнятними для суспільства як за життя педагога, так і після смерті, зокрема ідея колективного виховання учнів, ідеологізації й політизації життя дітей, формування комуністичного світогляду, суцільної політехнізації школи тощо. Однак, створена нею цілісна педагогічна концепція організації державної системи освіти й виховання в нових історичних умовах виявилася досить продуктивною і життєдіяльною. Більшість принципів побудови «нової» школи й «нової» системи виховання, сформульованих Н.К. Крупською 1917 р., були реалізовані і пройшли перевірку часом (за виключенням останнього), як-от:

- запровадження загальної, обов'язкової і безкоштовної (за рахунок держави)

освіти, пов'язаної з виробничою працею;

- облаштування якомога більшої кількості безкоштовних дитячих садків і ясел;
- відкриття спеціальних шкіл для дітей з обмеженими можливостями (глухих, сліпих, розумово відсталих);
- організація спеціальних професійних курсів при фабриках і заводах;
- запровадження безкоштовних гарячих сніданків для школярів;
- відкриття шкільних колоній, ігрових майданчиків, шкільних бібліотек;
- уведення обов'язкового лікарняного нагляду за шкільними приміщеннями;
- практикування виборності вчителів усім населенням і їхня автономія.

Результати наукового пошуку засвідчили, що педагогічна спадщина Н.К. Крупської є досить багатогранною. У своїх статтях, рецензіях, виступах вона зверталась до широкої палітри педагогічних проблем, одночасно розкриваючи їх соціальний характер. Серед них питання мети й змісту комуністичного виховання, трудового виховання і навчання школярів, сімейного виховання і становища жінки-матері, методики викладання окремих предметів, питання колективізму, підготовки вчительських кадрів, організації піонерського руху й шкільного самоврядування тощо.

У межах окремої статті неможливо дати їм виважену педагогічну оцінку. Проте, вважаємо за необхідне закцентувати увагу на тих ключових позиціях, які стали основою педагогічної концепції Н.К. Крупської [4] й не втратили актуальності в умовах сьогодення. По-перше, це питання мети виховання, яку Н.К. Крупська формулювала як «виховання всебічно розвинених людей, з усвідомленими й організованими суспільними інстинктами, які мають цілісний світогляд, чітко розуміють все те, що відбувається навколо них в природі і суспільному житті, людей, підготовлених в теорії і на практиці до праці, як фізичної, так і розумової, які вміють будувати розумне, наповнене змістом, красиве й радісне суспільне життя». Виходячи з цього, основне завдання виховання педагог убачала у формуванні громадянських переконань і почуттів. Це те, чим, на її переконання, «мають бути наповнені й підручники, й дитячі ігри, й атмосфера в сім'ї, і позашкільна робота, і праця, і пісня».

По-друге, це залежність результативності виховного процесу від знань вихователем дитячої психології. Водночас, Н.К. Крупська наголошувала, що не можна вивчати психологічні особливості дітей того чи іншого віку взагалі, не враховуючи при цьому особливості соціального середовища і своєрідності епохи.

«Середовище змінюється, - писала вона, - і дитина змінюється. Вона живе поза часовими межами й простором». Звідси, на її переконання, особливе місце має посідати розробка соціальної психології дітей і підлітків.

По-третє, привертає увагу позиція Н.К. Крупської щодо формулювання завдань школи. «Одним із найвідповідальніших завдань, які стоять сьогодні перед радянською школою, одним із найважливіших, без вирішення якого важко досягти всіх інших результатів писала вона, – є завдання навчити учнів учитися, озброїти їх навичками самоосвіти, безперервного поповнення знань». Підкреслимо, що Н.К. Крупській належить більше 30 праць з питань самоосвіти школярів.

По-четверте, в контексті сучасності актуалізується й досить виважений підхід Н.К. Крупської до розкриття й практичного втілення учнівського самоврядування в системі шкільної освіти. Питання шкільного самоврядування привертало увагу Н. К. Крупської ще в дореволюційні роки . У 1911 і 1915 рр. в журналі «Вільне виховання» нею було опубліковано дві статті «Про шкільне самоврядування», а також стаття «До питання про дитячі суди». До цієї теми вона повернулася у 20-30-ті роки у роботах «Про громадське виховання» (1923 р.), «Дитяче самоврядування і організація праці» (1923 р.), «Дитяче самоврядування в школі» (1930 р.). Завдання самоврядування в радянській школі, на переконання Н.К. Крупської, має полягати у вихованні колективіста, активного учасника всього шкільного життя, який готується стати громадянином держави. Тому в статті «Завдання школи I ступеня» (1922 р.) педагог наголошувала на провідній ролі учнівського самоврядування як головного принципу організації дитячого колективу й головного засобу виховання в дітей звички навчатися, жити і працювати колективно.

Серед провідних засад організації учнівського самоврядування в радянській школі Н.К. Крупська визначала такі:

1. Шкільне самоврядування не повинно бути повністю схожим на самоврядування дорослих: «Жодною мірою це самоврядування ... не повинно копіювати демократичні чи хоча б і радянські республіки», – писала вона. Учнівське самоврядування має виростати з потреби дітей організувати свою роботу і життя».

2. Виключати авторитарність, адміністрування, примусову опіку з боку

керівних організацій, у тому числі з боку комсомольської і піонерської організацій. «Осередок РКСМ не повинен користуватися у справі самоврядування ніякими особливими правами», – наголошувала Н.К. Крупська. Він повинен усвідомити значення шкільного самоврядування, що є школою громадянськості, і тому всіма силами сприяти налагодженню його роботи. Піонери і комсомольці мають дбати про школу, але не прагнути «оволодіти посадами». Вони повинні допомогти учнівським організаціям залучити всіх школярів до активної громадської роботи, захоплювати своїм ентузіазмом, прикладом, «не підміняючи шкільного самоврядування». Слід пам'ятати, що дитяче самоврядування в шкільному колективі – це орган управління, а піонерська організація – політична організація підлітків, яка діє на підставі власного статуту. Тому їх не можна ні ототожнювати, ні співставляти.

3. Залучати всіх учнів до активної участі у роботі шкільного самоврядування: «Нам потрібні такі шкільні організації, - писала Н.К. Крупська, які охоплювали б усіх учнів, залучали їх до обговорення всіх питань, щоб вони спільно приймали рішення, а потім самі ж втілювали їх у життя».

4. Склад загальношкільних органів самоврядування має охоплювати представників усіх класів. З цією метою вона рекомендувала, щоб класний комітет змінювався якомога частіше і підлягав постійному контролю. «Центр самоврядування..., – писала вона, – не в міжкласній організації, а саме в класній, груповій».

5. Уникати прояву авторитарності у середині шкільного самоврядування, коли, «охоплюючи лише невелику групу учнів (так званий актив), органи самоврядування перетворюються на бюрократичні організації». «Актив у нас часто фігурує як герой і протиставляється масі», – їдко зауважувала Н.К. Крупська.

6. Вищим органом учнівського самоврядування мають бути загальні збори, оскільки вони дають можливість відчувати приналежність кожного до всього колективу, збагачують взаємозалежність і взаємовплив його членів. «Загальні збори повинні виховувати в учнів уміння виробляти колективну думку, спільно планувати роботу і враховувати її, спільно долати труднощі?» – зазначала Н.К. Крупська.

7. Форми організації учнівського самоврядування мають ускладнюватися відповідно до віку. У молодших класах вони створюються для виконання епізодичних завдань, у старших класах організація повинна охоплювати всі сторони життя і віддзеркалюватися в конституції.

8. Структура шкільного самоврядування повинна варіюватися залежно від типу школи. Тому науково-педагогічна секція, якою керувала Н.К. Крупська, не давала готової схеми організації шкільного самоврядування, побоюючись шаблону.

9. Щоб учні активно брали участь в управлінні справами колективу, розвивали організаторські здібності, отримували організаторські уміння й навички їх треба до цього готувати. Організаторська робота має охоплювати такі етапи: I етап – обговорення мети, постановка завдань в роботі колективу з урахуванням реальностей його життєдіяльності; II етап – розподіл обов'язків серед учасників із урахуванням здібностей і можливостей кожного; III етап – облік і контроль виконаної роботи; IV етап – підведення підсумків[2].

Окреслені засади залишаються базовими й для сучасної теорії й практики організації учнівського самоврядування й слугують лейтмотивами для його удосконалення та позбавлення формалізму в роботі.

Вивчення педагогічного доробку Н.К. Крупської, а також аналіз провідних положень її педагогічної концепції дозволив виокремити ті педагогічні ідеї, які, на переконання дослідників[1; 5], виявилися «позачасовими» й можуть слугувати орієнтирами у розробці нових педагогічних концепцій, практичних інновацій у вихованні дітей та молоді, як-от:

- виховання в дитячому віці найбільш глибоко впливає на формування особистості. Утрачене в дитинстві не можна відновити. У той же час, хибно вважати, що доросла людина приречена бути такою, якою її виховали в дитинстві: при бажанні людина може багато чого в собі змінити;

- успішне виховання дітей створює можливості не тільки для повноцінного й продуктивного існування людини, але й забезпечує існування держави, умови розвитку суспільства, збереження духовного потенціалу народу. Успішне виховання неможливе без державної підтримки, спеціальної уваги з боку суспільства. Але надмірний нагляд і дріб'язковий контроль утруднюють діяльність виховних закладів,

заважають перетворенню їх в громадські організації, простір сумісної життєдіяльності дітей і дорослих;

- урок (його зміст, способи викладу навчального матеріалу, технологія пізнавальної діяльності учнів, способи контролю знань) – не менш значущий виховний простір, чим позанавчальна діяльність учнів;

- принципове значення має наявність чітко сформульованої мети виховання, без якої цей процес не буде успішним;

- виховний простір, щоб він був ефективним, має бути організований разом з дітьми, а не створений для дітей;

- виховання громадянина – процес не лише значущий, але і надзвичайно складний; вимагає від його організаторів аксіологічної й психологічної зрілості, вміння здійснювати індивідуальний підхід, педагогічно грамотно готувати й проводити масові заходи;

- трудове виховання – продуктивна педагогічна ідея, яка не до кінця усвідомлена сучасною педагогічною спільнотою і яка чекає на своїх аналітиків і ентузіастів;

- особливої уваги заслуговує система підготовки педагогічних кадрів, здатних здійснювати успішне виховання дітей. Головне, чого слід очікувати від цієї системи – стимулювання бажання і розвиток умінь педагога усвідомлювати, аналізувати, проектувати свою діяльність, здійснювати цілепокладання і творчу реалізацію поставлених цілей у сумісній з дітьми діяльності. При цьому слід спеціально навчати педагогів не тільки методам організації індивідуальної діяльності дітей, але й методам організації їхнього соціального життя, оскільки ця складова буття дитини, не дивлячись ні на що, залишається значущим фактором її повноцінного розвитку.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Вищезазначене стимулює нас до вдумливого й виваженого аналізу педагогічної спадщини Н.К. Крупської, викристалізації тих раціональних зерен, які можуть бути творчо використані у виховання дітей та молоді на сучасному етапі.

Література

1. Гусева К. А. Педагогическое призвание Н. К. Крупской / К. А. Гусева // Педагогическое образование и наука. – 2009. – № 3.

2. Коротов В. М. Н. К. Крупская О школьном самоуправлении: Сб. статей и выступлений / В.М. Коротов. – М. : Просвещение, 1964. – 207 с.

3. Красовицкая Т. Ю. Идеи Н. К. Крупской и ее роль в истории большевистского эксперимента / Т. Ю. Красовицкая // Новый исторический вестник. – 2002. – № 1.

4. Крупская Н.К. Педагогические сочинения. В 11 т. / Н. К. Крупская. – М. : АПН РСФСР, 1957-1963.

5. Максакова В. И. Педагогическое наследие Н. К. Крупской и проблемы воспитания человека / В. И. Максакова // Педагогическое образование и наука. – 2009. – № 3.

6. Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / За заг. ред. В.І. Лозової. – Х. : Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2012. – С. 324.